

Joanna Uliasz

Uniwersytet Rzeszowski

Wolność sumienia i wyznania (religii). Od Konstytucji 3 maja do Konstytucji RP z 1997 r.

Wolność sumienia i wyznania (religii) jest jedną z fundamentalnych wolności osobistych. Jej normatywny kształt ewoluował w Rzeczypospolitej na przestrzeni stuleci i z pewnością zależny był od ustroju państwa (pierwotnie monarchicznego, później republikańskiego). W XVIII w., w okresie międzyrozbiorowym, Ustawa Rządowa z dnia 3 maja 1791 r.¹ formalnie przewidywała swobodę wyznań religijnych. Rozpocząła się jednak od słów będących swoistym *invocatio Dei*: „W imię Boga w Trójcy Świętej Jedynego” i zaraz w art. I proklamowała religię rzymską katolicką jako religię panującą narodową. Odnotowania wymaga fakt, że w treści Konstytucji 3 maja nie było przepisu przewidującego np. sankcje karne za przejście na wiarę niekatolicką. Badacze przedmiotu podkreślają, iż umieszczone na czele Konstytucji 3 maja postanowienia „konfesyjne” „miały gwarantować specjalne prawa Kościoła katolickiego – jako kościoła państwowego i podkreślały uprzywilejowaną sytuację stanu duchownego”². Potwierdzeniem tej tezy jest fakt, iż w części poświęconej kwestiom ustrojowym Konstytucja 3 maja przyznawała wysoką pozycję prymasowi jako głowie duchowieństwa, czyniąc go pierwszą osobą Straży, tj. rady królewskiej, oraz wspominając o jego godności prezesa Komisji Edukacji (art. VII Król, władza wykonawcza).

Republikańska konstytucja marcowa z 1921 r.³, pierwsza po odzyskaniu przez Rzeczypospolitą niepodległości, zawierała liczne regulacje

¹ <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791.html>

² Z. Zarzycki, *Wolność religijna w pierwszych polskich konstytucjach do połowy XIX w.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2010, t. 13, s. 28-29.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 17 marca 1921 r., Dz.U. z 1921 r. Nr 44, poz. 267.

poświęcone tzw. prawom wolnościowym⁴, w tym wolności sumienia. Konstytucyjnymi prawami wolnościowymi określił wybitny konstytucjonalista okresu międzywojnia W. Komarnicki te interesy i czynności, które są uznane za należące do sfery autonomicznego działania indywidualnego, czyli pozostawione wolnemu określeniu jednostki z wyłączeniem wszelkiego przymusu, zarówno wykonywanego przez władzę państwową, jak i prywatnego, pochodzącego ze strony innych jednostek⁵.

Swobody religijne gwarantowane w Konstytucji z 1921 r. polegały na wolności dwojakiego rodzaju: po pierwsze – wolności sumienia i wyznania, po drugie – na wolności kościelnej. Wolność sumienia i wyznania, argumentował W. Komarnicki, przysługująca jednostce, nosi charakter indywidualny i „polega na możności wierzenia, względnie niewierzenia w jakąkolwiek doktrynę religijną, tj. na posiadaniu jakichkolwiek przekonań religijnych, a więc także na prawie każdego pełnoletniego obywatela swobodnego wyboru religii”⁶. Wolność wyznania natomiast to jego zdaniem nic innego jak prawo uzewnętrzniania swych wierzeń za pomocą obrzędów (kultu) i propagandy⁷. Wolność kościelna zaś, jako trzecia składowa wolności religijnej, przysługuje zbiorowościom, związkom religijnym, nosi charakter społeczny i przedstawia szczególny rodzaj wolności stowarzyszania się⁸.

490

Suma gwarancji obejmujących szeroko rozumianą wolność religijną zawarta została w art. od 111 do 116 konstytucji marcowej. Fundamentalne znaczenie miał art. 111, gwarantował bowiem każdemu obywatelowi wolność sumienia i wyznania oraz zakazywał dyskryminacji ze względu na wyznanie. Zgodnie z jego treścią żaden obywatel nie mógł być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach przysługujących innym obywatelom. W zakresie wolności wyznania konstytucja marcowa zabezpieczała prawo wszystkich mieszkańców Polski do wolnego wyznawania zarówno publicznie, jak i prywatnie swej wiary i wykonywania przepisów swej religii.

Regulacjami o doniosłym znaczeniu z punktu widzenia wolności religijnej były także art. 109 i 110 konstytucji marcowej dotyczące mniejszości narodowych, wyznaniowych i językowych. Obecność tych regulacji w konstytucyjnej przestrzeni normatywnej była o tyle istotna, że II Rzeczpospolita była państwem wielowyznaniowym oraz niejednorodnym pod

⁴ W. Komarnicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Geneza i system (reprint)*, Warszawa 2008, s. 561.

⁵ *Ibidem*.

⁶ W. Komarnicki, *Polskie...*, s. 573, zob. A. Eismein, *Prawo konstytucyjne*, Warszawa 1921, s. 429.

⁷ W. Komarnicki, *Polskie...*, s. 573.

⁸ *Ibidem*.

względem narodowościowym i językowym. „Według danych statystycznych z 1931 roku 64,8% ludności było wyznania rzymskokatolickiego, 10,4% grekokatolickiego, 11,8% prawosławnego, 9,8% mojżeszowego, 2,6% ewangelickiego i 0,5% innego”⁹.

W kontekście późniejszych, tragicznych w skutkach wydarzeń z lat 1939–1945 podkreślenia wymaga fakt, że w przededniu II wojny światowej Polska stanowiła kraj o najwyższym, poza Palestyną, odsetku ludności żydowskiej (liczbę Żydów wówczas można szacować na ok. 3 300 000) i drugie co do wielkości, po Stanach Zjednoczonych Ameryki, skupisko żydowskie na świecie¹⁰.

Wolność sumienia i wyznania gwarantowana w konstytucji marcowej nie miała charakteru absolutnego. Zgodnie z brzmieniem art. 112 wolności wyznania nie wolno było używać w sposób przeciwny ustawom. Nikt nie mógł uchylać się od spełnienia obowiązków publicznych z powodu swoich wierzeń religijnych. Konstytucja marcowa w sposób bardziej rygorystyczny, niż czynią to współczesne regulacje ustrojowe podchodziła do zagadnienia wolności sumienia dzieci. Po pierwsze, dziecko podlegające władzy rodzicielskiej lub opiekuńczej mogło zostać zobowiązane przez rodzica bądź opiekuna do udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych; po drugie nauka religii w szkołach dla wszystkich uczniów poniżej 18. roku życia była obowiązkowa (art. 120 Konstytucji z 1921 r.).

Należy podkreślić, że konstytucja marcowa, mimo wielu postanowień o charakterze równościowym, zawierała regulacje różnicujące pozycję prawną związków wyznaniowych. W ramach wspólnot religijnych Konstytucja z 1921 r. wyraźnie dowartościowywała Kościół rzymskokatolicki. Zgodnie z art. 114 wyznanie rzymskokatolickie, będące religią przeważającą większości narodu, zajmowało w państwie naczelne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań. Kościół większościowy korzystał z szerokiej wewnętrznej autonomii prawnej¹¹, zaś jego status prawny określał konkordat tj. umowa międzynarodowa ze Stolicą Apostolską¹². W praktyce Kościół rzymskokatolicki miał w II Rzeczypospolitej status wyznania dominującego.

Konstytucja marcowa formalnie gwarantowała szeroką autonomię związków religijnych, stanowiąc w art. 113, iż każdy związek religijny uznany przez państwo miał prawo urządzać zbiorowe i publiczne nabożeństwa, mógł samodzielnie prowadzić swe sprawy wewnętrzne, mógł

⁹ T. Stegner, *Wyznania – Państwo – Naród w II Rzeczypospolitej*, „ZNUJ Prace Historyczne” 2020, z. 4, s. 781.

¹⁰ P. Borecki, *Uwagi o statusie prawnym wyznawców judaizmu na ziemiach polskich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2010, t. LXII, z. 2, s. 69.

¹¹ *Ibidem*, s. 72.

¹² Dz.U. z 1925 r. Nr 72, poz. 501.

posiadać i nabywać majątek ruchomy i nieruchomy, zarządzać nim i rozporządzać, pozostawał w posiadaniu i używaniu swoich fundacji i funduszków, zakładów dla celów wyznaniowych, naukowych i dobroczynnych. Jednak autonomia związków religijnych nie mogła stawać w sprzeczności z ustawami państwa (art. 113 zd. ostatnie), zaś ustawodawstwo wewnętrzne kościołów mniejszości religijnych i innych prawnie uznanych związków religijnych nie mogło zawierać postanowień sprzecznych z prawem powszechnie obowiązującym (art. 115).

Standard dla wolności sumienia i wyznania przyjęty w konstytucji marcowej powielony został w konstytucji kwietniowej z 1935 r.¹³ Zgodnie z art. 81 konstytucji kwietniowej w mocy pozostawały wszystkie wspomniane wcześniej artykuły Konstytucji z 1921 r.

Znamienne jest, że w okresie dwudziestolecia międzywojennego, mimo obowiązywania konstytucyjnych, postępowych i zasadniczo liberalnych przepisów dotyczących swobód konfesyjnych, widoczna była dyskryminacja mniejszości religijnych. Okres ten bowiem to niechlubny czas przetaczającej się przez Polskę potężnej fali antysemityzmu, która przybierała niejednokrotnie formę zinstytucjonalizowaną. Na niektórych uczelniach chociażby znalazła poparcie koncepcja wprowadzenia wobec studentów żydowskich tzw. *numerus clausus* (a pod koniec lat 30. także *numerus nullus*). „Jego istotę stanowiła redukcja liczby studiujących Żydów do poziomu odpowiadającego procentowi ich obecności w skali całego państwa polskiego”¹⁴. Po raz pierwszy hasło *numerus clausus* stało się bardzo głośne w czerwcu 1923 r., kiedy to komisja oświatowa Sejmu uchwaliła projekt ustawy, a ówczesny Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Stanisław Głąbiński, będący jednocześnie działaczem Narodowej Demokracji, zlecił uczelniom zastosowanie *numerus clausus*, podejmując tę decyzję samowolnie¹⁵. Dla przykładu, na Uniwersytecie Jagiellońskim Wydział Prawa opowiedział się za wprowadzeniem *numerus clausus*, natomiast wydziały Filozoficzny i Lekarski były temu przeciwnie¹⁶. Przykładem zinstytucjonalizowanych przejawów antysemityzmu było także getto ławkowe (czyli obowiązkowy podział miejsc w salach wykładowych na parzyste, przeznaczone dla studentów chrześcijańskich, nieparzyste – dla studentów wyznania mojżeszowego oraz nienumero-

¹³ Ustawa Konstytucyjna z 23.04.1935 r., Dz.U. z 1935 r. Nr 30, poz. 227.

¹⁴ A. Graboń, *Dyskusja nad kwestią numerus clausus w 1923 roku*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2000, t. 39, s. 79.

¹⁵ *Ibidem*, s. 86 i 89.

¹⁶ P. Biliński, *Władysław Konopczyński w polityce II Rzeczypospolitej*, „Dzieje Najnowsze” 2016, r. XLVIII, s. 42. Zob. także G. Wrona, „Atmosfera uniwersytetu i prasy jest wspólna: jest nią wolność słowa”. *Spółeczność akademicka w prasie a cenzura – charakterystyka na przykładzie pism krakowskich z lat 1918–1939*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2010, t. 13, z. 1–2, s. 138.

wane, w których można było zasiadać dowolnie¹⁷) wprowadzone np. w 1937 r. na Uniwersytecie Warszawskim¹⁸.

Po 1945 r. z powojennej rzeczywistości, po dramacie Holocaustu, zmianie granic, przesiedleniach ludności, Polska wyłoniła się jako kraj o znacząco odmiennym od wcześniejszego kształcie terytorialnym, ustrojowym, narodowościowym i wyznaniowym. Jak pisze B. Bankowicz, w stosunku do okresu przedwojennego, gdy mniejszości religijne w Rzeczypospolitej „stanowiły ponad 30% ogółu ludności, ich wskaźnik zmniejszył się dziesięciokrotnie. Według sumarycznego spisu z lutego 1946 r., zawierającego niepełne dane dotyczące stanu narodowościowego, w wyniku repatriacji Niemców z Polski, akcji osiedleńczej ludności na Ziemiach Odzyskanych oraz przesiedlenia ludności ukraińskiej, białoruskiej i litewskiej do Związku Radzieckiego liczba ludności Polski wynosiła ponad 23,9 mln, w tym Polacy stanowili 20,9 mln, Niemcy – 2,3 mln, inne narodowości – około 400 tys. W wyniku tych procesów Polska stała się jednym z najbardziej jednorodnych pod względem narodowościowym i wyznaniowym krajów w Europie”¹⁹.

W tej zupełnie nowej dla państwowości polskiej rzeczywistości 22 lipca 1952 r. uchwalona została Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Jej preambuła głosiła pochwałę ludu pracującego oraz mas pracujących. Podstawę władzy ludowej w Polsce miał stanowić sojusz klasy robotniczej z chłopstwem pracującym. Postanowienia Konstytucji zaś, zgodnie z jej treścią, służyły urzeczywistnieniu wielkich idei socjalizmu. Czy przy tak zarysowanej idei państwa i społeczeństwa Konstytucja PRL z 1952 r. w jakikolwiek sposób odnosiła się do wolności sumienia i wyznania? Odpowiedzieć należy twierdząco. Zgodnie z brzmieniem art. 70 Konstytucji PRL Polska zapewniała obywatelom wolność sumienia i wyznania. Kościół i inne związki wyznaniowe miały mieć swobodę w wypełnianiu swoich funkcji religijnych. Konstytucja PRL wprowadzała zakaz zmuszania obywateli do zarówno do niebrania, jak i do brania udziału w czynnościach i obrzędach religijnych (art. 70 ust. 1). W art. 70 ust. 2 Konstytucja PRL wprowadzała rozdział Kościoła od państwa. Zasady stosunku państwa do kościoła oraz sytuację prawną i majątkową związków wyznaniowych miały określać ustawy. Konstytucja PRL przewidywała odpowiedzialność karną za nadużycie wolności sumienia i wyznania dla celów godzących w interesy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (art. 70 ust. 3).

¹⁷ Zob. P. Majewski, *Życie społeczne i towarzyskie studentów, obyczajowość, rozrywki*, [w:] *Monumenta Universitatis Varsoviensis. Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1915–1945*, s. 226, <https://www.wuw.pl/data/include/cms/monumenta-ebook/pdf/Dzieje-Uniwersytetu-Warszawskiego-1915-1945.pdf>

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ B. Bankowicz, *Kościół katolicki w Polsce pod rządami komunistów*, „Politeja” 2016, nr 6(45), s. 318.

Konstytucja PRL z 1952 r. jednoznacznie osłabiła prawną pozycję Kościoła katolickiego w Polsce, nie przewidywała uregulowania stosunków na linii Kościół katolicki – PRL na mocy wzajemnej umowy międzynarodowej, tj. konkordatu. Art. 70 ust. 3 pozwalał na wprowadzenie represyjnego ustawodawstwa zarówno w stosunku do jednostek, jak i do podmiotów zbiorowych (kościółów i innych związków wyznaniowych). Należy wspomnieć, że jeszcze przed uchwaleniem Konstytucji PRL 5 sierpnia 1949 r. Rada Ministrów wydała dekret zatwierdzony przez Radę Państwa o ochronie wolności sumienia i wyznania²⁰, który obowiązywał do końca lat 60. Jak pisze K. Warchałowski, „dekret wprowadzał szereg nowych typów przestępstw, stając się ewidentnie środkiem stosowanych na szeroką skalę represji wobec ludzi wierzących, a zwłaszcza Kościoła katolickiego. Represje z powodu przekonań religijnych objęły wielu duchownych i wiernych. Należy bowiem zdać sobie sprawę, że okres stalinizmu, w którym wydano dokument, to czas wzmożonego terroru w polityce wewnętrznej państwa, mającego na celu osiągnięcie przez władze komunistyczne pełnej kontroli ideologicznej i politycznej nad społeczeństwem”²¹.

494

Konflikt na linii państwo – Kościół katolicki był konfliktem fundamentalnym, bowiem państwo opierające się na ideologii marksistowsko-leninowskiej przypisywało sobie nie tylko nadzór nad działalnością organizacji wyznaniowych w Polsce, ale i zadanie desakralizacji życia publicznego oraz laicyzację społeczeństwa. P. Chmielecki pisze o różnorodnych działaniach wymierzonych na przełomie lat 40. i 50. XX w. w Kościół katolicki. Przepisy np. uzależniły każdorazowe wydanie zgody na organizowanie zgromadzeń religijnych (z wyjątkiem procesji Bożego Ciała) od decyzji administracji państwowej. Wstrzymano prawo Kościoła do kwestowania w miejscach publicznych, nałożono obowiązek prowadzenia księgi rozrachunkowej (przez co władze zyskiwały wgląd w budżet parafii i dochody księży). Nałożono wysokie podatki gruntowe na wydzierżawianą przez Kościół ziemię, zarekwirowano księgi metrykalne, usunięto kapelanów z więzień i szpitali. Wzmocniono również sieć agenturalną pośród duchowieństwa i przystąpiono do budowy struktur organizacyjnych „księży patriotów”²². Biorąc pod uwagę stan prawny, ale i uwzględniając jawnie represyjną politykę państwa, prowadzoną przez komunistów, należy podkreślić, że postanowienia Konstytucji RP z 1952 r. w zakresie gwarancji wolności sumienia i wyznania miały charakter fasadowy.

²⁰ Dekret z 5.08.1949 r. o ochronie wolności sumienia i wyznania, Dz.U. z 1949 r. Nr 45, poz. 334.

²¹ K. Warchałowski, *Prawnokarna ochrona wolności religijnej w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, t. 4, s. 63.

²² P. Chmielecki, *Sposoby walki z Kościołem w PRL w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku*, „Symposium” 2019, nr 1(36), s. 294–295.

W 1997 r., 45 lat od uchwalenia Konstytucji PRL, po obaleniu komunistycznej władzy w Polsce, po kolejnej wielkiej transformacji ustrojowej przyjęta została nowa, obowiązująca do dziś, Konstytucja²³. Zawiera ona trzy regulacje o kluczowym znaczeniu dla odkodowania jurydycznej treści wolności sumienia i religii zarówno w aspekcie indywidualnym, jak i kolektywnym. Mowa o art. 25, art. 53 oraz art. 48 ust. 1 ustawy zasadniczej. Przy czym treść art. 48 stanowi zniuansowanie gwarancji wynikających z art. 53. Podstawowy zrząd zasad charakteryzujących konstytucyjną wolność sumienia i religii należy wywodzić z artykułów 25 i 53 Konstytucji, które zdaniem Trybunału Konstytucyjnego mają względem siebie charakter komplementarny i powinny być rozpatrywane jako pewna całość. Dodatkowo wskazane artykuły Konstytucji powinny być interpretowane w szerszym kontekście konstytucyjnym, z uwzględnieniem m.in. ogólnych przepisów ustrojowych oraz postanowień wstępu do Konstytucji²⁴.

Art. 25, umiejscowiony w Rozdziale I Konstytucji („Rzeczpospolita”), wśród naczelných zasad ustrojowych i sam ustanawiający jedną z nich²⁵, mówi o równouprawnieniu kościołów i innych związków wyznaniowych (ust. 1), o obowiązku zachowania przez władze publiczne bezstronności w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych (ust. 2)²⁶; o obowiązku zapewnienia przez władze publiczne swobody wyrażania przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych w życiu publicznym (ust. 2); o kształtowaniu stosunków między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi na zasadach poszanowania autonomii i wzajemnej niezależności (w istocie formułuje model separacji skoordynowanej²⁷, w którym funkcjonuje odrębność zakresu działania państwa i wspólnot religijnych oraz wykluczenie ingerencji. Każdy podmiot ma własną sferę działania, organy władzy publicznej nie ingerują w sprawy wewnętrzne wspólnot, a organy władzy kościelnej nie ingerują w sprawowanie władzy państwowej²⁸) – ust. 3; o konsensualnym sposobie kształtowania relacji państwo polskie – Kościół Katolicki (m.in. w oparciu o konkordat) i Rzeczpospolita – inne kościoły i związki wyznaniowe (ust. 4 i ust. 5) oraz o istocie stosunków między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi, które mają służyć

²³ Konstytucja z 2.04.1997 r., Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

²⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 2.12.2009 r., U 10/07, OTK-A 2009/11/163.

²⁵ L. Garlicki, *Komentarz do art. 25 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, t. I, red. L. Garlicki, M. Zubik, wyd. II, Warszawa 2016, Lex.

²⁶ Zob. W. Brzozowski, *Granice neutralności światopoglądowej państwa*, „Państwo i Prawo” 2014, z. 12, s. 90.

²⁷ P. Tuleja, *Komentarz do art. 25 Konstytucji RP*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, wyd. II, LEX/el. 2021.

²⁸ Zob. wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 14.12.2009 r., K 55/07, OTK-A 2009/11/167.

współdziałaniu tych podmiotów dla dobra człowieka i dobra wspólnego (ust. 3). Współdziałanie, o którym wzmianka powyżej, jak podkreśla P. Tuleja, zakłada zbieżność aksjologicznych podstaw i celów działania państwa i wspólnot religijnych oraz umożliwia ono wspólne realizowanie celów publicznych przez państwo i związki wyznaniowe. Nakłada też na państwo pewne obowiązki w odniesieniu do wspólnot religijnych, np. w zakresie ochrony zabytków²⁹.

Brzmienie art. 53 ust. 1 Konstytucji RP z 1997 r. odeszło od wcześniej stosowanej siatki pojęciowej, identycznej dla obu konstytucji okresu dwudziestolecia międzywojennego oraz Konstytucji PRL z 1952 r., gdzie konstytucje te posługiwały się zwrotem „wolność sumienia i wyznania”. Konstytucja z 1997 r. stanowi natomiast, iż każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii. Przekonująca wydaje się argumentacja, iż zwrot „wolność sumienia i religii” należy rozumieć w ten oto sposób, że „wolność sumienia” przysługuje osobom niewierzącym „wolność religii” zaś – osobom wierzącym³⁰. Art. 53 ust. 2 Konstytucji doprecyzowuje, iż wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują. Wykładnia art. 53 ust. 1 i ust. 2 zdaje się potwierdzać tezę, iż adresatem gwarancji wolności religii są właśnie osoby wierzące, bez różnicowania, do jakiego kościoła lub związku wyznaniowego przynależą.

Wolność sumienia i wyznania (religii) przysługuje każdej osobie ludzkiej niezależnie od jej obywatelstwa, miejsca zamieszkania, pobytu, płci, rasy, wykształcenia i zasadniczo wieku³¹. Zależność możliwości pełnej realizacji wolności sumienia i wyznania (religii) od wieku jest dostrzegana i rozstrzygana przez samego ustrojodawcę. Rzecz dotyczy w istocie statusu prawnego dzieci. Konstytucja z 1997 r. w art. 48 ust. 1 przyznaje rodzicom prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem (prawo to wzmacnia art. 53 ust. 3 Konstytucji), zobowiązując ich równocześnie do uwzględnienia w procesie wychowawczym stopnia dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia, wyznania oraz przekonania. Zatem ustawa zasadnicza akcentuje pierwszorzędną rolę rodziców w procesie kształtowania sumienia i systemu wartości ich dzieci.

²⁹ P. Tuleja, *Komentarz do art. 25...*

³⁰ H. Misztal, *Wolność religijna*, [w:] *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 211.

³¹ J. Sobczak, M. Gołda-Sobczak, *Wolność sumienia i wyznania jako prawo człowieka*, „*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio K, Politologia*” 2012, t. 19/1, s. 35.

Art. 53 Konstytucji stał się kilkakrotnie wzorcem kontroli konstytucyjności ustaw oraz aktów podustawowych. W 2009 r. Trybunał Konstytucyjny (dalej TK) orzekł³² o zgodności z art. 25 ust. 1 i 2, art. 32 oraz art. 53 ust. 3 w związku z art. 48 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej przepisów rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej³³, które umożliwiło wliczanie do średniej ocen na świadectwie maturalnym ocen z religii. TK w wyroku tym podkreślił, iż nauczanie religii jest, w świetle standardów współczesnego państwa demokratycznego, jednym z elementów wolności wyznania; nauczanie religii jest jednym z elementów wolności religii określonej w art. 53 ust. 2 Konstytucji; wolność uzewnętrzniania religii dotyczy także wolności nauczania religii; władze publiczne nie decydują o prawie do nauczania religii, ale określają i realizują gwarancje wolności religii, w tym także gwarancje nauczania religii; wliczanie ocen z religii do średniej rocznej i końcowej jest konsekwencją wprowadzenia religii do programu nauczania oraz konsekwencją wystawiania ocen z religii na świadectwach szkolnych szkół publicznych.

W 2014 r.³⁴ TK wypowiedział się w kwestii dopuszczalności poddawania zwierząt szczególnym sposobom uboju, przewidzianym przez obrządki religijne związków wyznaniowych, czyniąc wzorcem kontroli art. 53 ust. 1 i 2 Konstytucji. TK na wniosek Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej, orzekł o niekonstytucyjności przepisów ustawy wprowadzającej zakaz uboju rytualnego.

Ostatnim orzeczeniem o fundamentalnym znaczeniu dla gwarancji konstytucyjnej wolności sumienia i religii, był wyrok TK z 2015 r.³⁵, na mocy którego derogowane zostały przepisy ustawy zobowiązujące lekarza – w przypadkach niecierpiących zwłoki – do wykonania niezgodnego z jego sumieniem świadczenia zdrowotnego oraz do wskazania realnych możliwości uzyskania świadczenia u innego lekarza lub w innym podmiocie leczniczym, w sytuacji gdyby lekarz powstrzymał się od wykonania świadczenia zdrowotnego niezgodnego z jego sumieniem. TK, rozstrzygając problem, podkreślił, że wolność sumienia nie oznacza jedynie prawa do reprezentowania określonego światopoglądu, ale przede wszystkim prawo do postępowania zgodnie z własnym sumieniem, do wolności od przymusu postępowania wbrew własnemu sumieniu czemu służyć ma tzw. klauzula sumienia, rozumiana jako możliwość niepodejmowania

³² Wyrok TK z 2.12.2009 r., sygn. U 10/07, OTK-A 2009/11/163.

³³ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z 13.07.2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych, Dz.U. z 2007 r. Nr 130, poz. 906.

³⁴ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 10.12.2014 r., K 52/13, OTK-A 2014/11/118.

³⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 7.10.2015 r., K 12/14, OTK-A 2015/9/143.

działania zgodnego z prawem i powinno, a jednocześnie sprzecznego ze światopoglądem (przekonaniami ideologicznymi czy religijnymi) danej osoby³⁶.

Retrospektywne spojrzenie na normatywne ujęcie konstytucyjnych wolności „konfesyjnych” pozwala dostrzec zależność zachodzącą pomiędzy formą rządów, reżimem politycznym, treścią zasad ustrojowych a rozumieniem, rolą i sposobem realizacji wolności sumienia i wyznania (religii) w obu aspektach: indywidualnym i kolektywnym.

³⁶ *Ibidem.*